

ЗМІНА СВІДОМОСТІ СЕЛЯНИНА В ПЕРІОД З КІНЦЯ ХІХ- ПОЧАТКУ ХХ ст.

Українське село в своєму формуванні пройшло багато етапів, пережило безліч визначних подій, які людство буде пам'ятати вічно. Але досліджуючи їх, вчені тільки поверхнево розглядали такий момент, як моральний розвиток селянина в суспільстві з плином часу.

Україна - держава з потужним потенціалом, аграрний сектор якої займає провідне місце в економіці країни. Село ж знаходиться в занедбаному стані. Справа не лише в керівництві, але й у самому селі. А точніше в селянині, котрий вже не бачить себе частиною рушійної сили, яка спроможна змінити економічний стан в країні. Чому свідомість селянина піддалась таким змінам? Чому люди котрі раніше підіймали повстання заради добробуту країни, зараз не виявляють інтересу до становища, що склалося в державі?

Справа в свідомості цих людей. Як відомо, українці традиційно господарювали дворами: кожен "двір" (родина з кількох поколінь, яка мала свою землю, а також частину від колективного володіння луками, пасовиськами) був більш самостійним, ніж на територіях, де селяни обробляли общинні землі [4].

Проаналізуємо ті фактори, котрі дали поштовх до змін, які відбулися на селі. Почнемо з кінця ХІХ - початку ХХ ст.

Розвиток сільського господарства в Наддніпрянщині гальмувався на початку ХХ ст. малоефективним поміщицьким землеволодінням. Малоземелля та безземелля в селі, низька заробітна плата і свавілля підприємців, щодо робітників у містах, революціонізували селянські і робітничі середовища. В 1902 р. на Харківщині та Полтавщині відбулися масштабні селянські виступи, для придушення яких, царський уряд використовував війська.

Керівництво робітничим рухом намагалися очолити російські соціал-демократи, які після ІІ з'їзду РСДРП розкололися на дві фракції - більшовиків, на чолі з Володимиром Ульяновим (Ленінін), та меншовиків, очоленіх Юлієм Мартовим.

На керівництво селянським рухом претендувала створена в 1902 р. загальноросійська партія соціал-революціонерів (есерів), що відстоювали ідею "общинного соціалізму", тобто облаштовувала суспільство на основі федерації незалежних селянських общин.

Щоб послабити соціальну напругу в суспільстві, царська влада провела столипінську аграрну реформу, що розпочалася 1906 р.

Реформа руйнувала селянську общину та створювала умови для економічного зростання селянства, шляхом передачі їм земельних наділів у приватну власність. Таким чином селяни мали перетворитися на фермерів.

Збіднілим селянам надавалась можливість переселятись в малозаселені райони Російської імперії. Понад 1,1 млн. українських селян в 1907-1914 рр. переселились в Сибір, на Далекий Схід, в Середню Азію і Казахстан [1, с.429-230].

Як бачимо становище селян було скрутним. Так, Російська імперія інколи йшла на поступки населення, але найчастіше реформи уряду були спрямовані не на покращення життя селян, а на забезпечення себе соціальною підтримкою. Цей принцип діятиме ще багато років, змінюватимуться лише методи.

З приходом більшовиків ситуація на селі не покращилася. Хоча вони й обіцяли націоналізувати поміщицьку землю без будь-якого викупу на користь поміщиків і розділити її між селянами за трудовим принципом ("Декрет про землю"), проте для них Україна була джерелом людських та матеріально-технічних ресурсів [1, с.441, 444].

Перші кроки радянської влади в Україні були відзначені червоним терором проти українського населення, ліквідацією системи адміністративних установ Тимчасового уряду і Центральної Ради, поділом українських земель. Почалася націоналізація великих підприємств, а разом з нею і програмна конфіскація землі у поміщиків. У такій економічній політиці чітко простежувався намір більшовиків не зважати на українські інтереси [3].

Деградація села також пов'язана зі сталінським періодом аграрної політики держави, внаслідок якої у 20-х - на початку 30-х років ХХ ст., а в Західній Україні - наприкінці 40-х - на початку 50-х років було проведено насильницьку колективізацію, запроваджено позаекономічний примус до праці, відновлено феодалні методи експлуатації [2].

Особливо постраждало українське село від голодомору 1932-1933 рр. Причиною голодомору стала політика керівництва радянської влади. План хлібозаготівлі був виконаний майже повністю. Зерно було! Проте небажання керівництва бачити опір у населенні країни і прагнення позбавити населення будь-якої надії на незалежну Україну зіграли вирішальну роль.

Дорого обійшлися народу політика індустріалізації, "експерименти" в аграрній політиці керівництва СРСР (ліквідація "неперспективних сіл", руйнування поселень у зоні створення

штучних водосховищ тощо). Програма стирання суттєвих відмінностей між містом та селом обернулася новими невирішеними проблемами як для міста, так і для села [2].

Жителі сіл були позбавлені свободи пересування, оскільки не мали паспортів. Заробітна плата була незначною. За таких умов виснажлива праця колгоспників уже не забезпечувала зростання виробництва сільськогосподарських продуктів. Навпаки сільське господарство стало в своїй основі руйнуватися. Це стало наслідком деградації селянства, посилення пияцтва, масових втеч жителів села до міст під різними приводами [6].

Проте навіть після виходу постанови Раднаркому СРСР №861 від 28 квітня 1933р. *“Про видачу громадянам Союзу РСРС паспортів на території СРСР”* селянство не припинило зазнавати принизливих утисків. У сільській місцевості паспорти видавалися лише в радгоспах і на територіях, оголошених режимними.

У 50-х - першій половині 60-х років ХХ ст., окрім економічного безправ'я, ще більше посилювався на колгоспників позаекономічний тиск. Місто і село, як і раніше, продовжували бути насильно розділеними [3, с29].

“Якщо назвати найтрагічніші для радянського села часи - по безнадійності і вже повній нарузі над всіма людськими відчуттями, - пише А.Адамович, - так це, на моє переконання, післявоєнні, десь з 1946 по 1953-й”. Вичерпавши останні резерви ентузіазму, село могло піднятися тільки за допомогою повновагового матеріального стимулу. Здавалося б, що рішення серпневої сесії Верховної Ради, конкретизовані вересневим (1953 р.) пленумом ЦК дало такий поштовх, бо й справді реформи були спрямовані на покращення життя селян, але все ж не було враховано головне - зерно. Воно так і залишилося поза увагою. Селяни були задоволені, бо нарешті, як їм думалось, до влади прийшов той, хто піклується про них, але чекати довелося не довго.

Через 5-7 років після приходу Хрущова до влади почався відступ від накресленого курсу, а такі акції, як обмеження особистих підсобних господарств, господарських прав колгоспів, підвищення цін на сільськогосподарську техніку та запчастини, нав'язування *“згори”* термінів та способів висіву певних культур варто кваліфікувати як *“контрреформи”* [7].

Кукурудзяна реформа показала, наскільки розумним та свідомим виявилось керівництво. Почався дефіцит хліба. Щоб вижити, селяни йшли на крадіжку колосків зерна з полів, за що були жорстоко покарані.

В душах українців почала гаснути національна ідея, за яку десятиліттями боролися їх предки. Уже немає в селянині можливості бути рушійною силою економічного прогресу. Всі орієнтуються на місто або, взагалі, на іншу країну. Так, у творі В.Стефаніка *“Кам'яний хрест”* працездатне населення виїжджало до Канади, тим самим втікаючи від того становища, яке сформувалося на селі та загалом на теренах України.

У цій роботі нам вдалося висвітлити лише деякі з тих моментів, які вплинули на свідомість селянина. Такі питання, як початок самоідентифікації селянина, вплив селянських рухів та повстань, вплив релігії та фактори, що її формували, вплив та методи запровадження освіти на селі залишилися неопрацьованими. Вони обов'язково будуть розкриті в наступних наших роботах.

1. Великий довідник школяра: 5-11 класи. - Харків: ВД “Школа”, 2003. - 720 с.
2. *Городяненко В.Г.* Соціологія. - Київ: Видавничий центр “Академія”, 2003. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/sociology/gorodyanenko_sotsiologiya/part3/31203.htm.
3. *Романюк І.М.* Українське село в 50-ті - першій половині 60-х років ХХ століття. - Вінниця: Книга-вега, 2005. - 256 с.
4. Публікації Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України 2006 рік. Мультиверсіум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури, - 2006. - №58. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_58/Rogozha.htm.
5. Повсякденне життя селянства надніпрянської України другої половини ХІХ - початку ХХ ст.: до історіографії питання. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2010_3/4.pdf.
6. *Коваль М.В.* Історія України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/11800613/istoriya/stan_silskogo_gospodarstva.
7. Реферат “Відлига”. Реформи М.Хрущова. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/history/00028418_0.html.